Di Nos E Ta

Literatuur van Aruba

door Wim Rutgers

Het oudste tot nu toe gevonden literaire geschrift van Aruba is een kort gedicht van Mosa Lampe, dat gepubliceerd werd in *De Couraçaosche Courant* van 24 augustus 1824. Het verscheen daarin ter ere van gouverneur Cantzlaar, die Aruba bezocht, omdat er goud gevonden was. Het gedicht bestond uit slechts enkele strofen en het was in nogal onbeholpen Nederlands gesteld op de wijs van het Engelse volkslied. Een aanleiding van buitenaf inspireerde de dichteres dus tot haar volkslied. Maar kunnen we dit gerijmel, dat het was, nu beschouwen als het begin van de Arubaanse literatuur? De Curaçaose dichteres Cornelia, die Mosa een paar weken later nogal fel bekritiseerde, had volgens onze inzichten in wat literatuur hoort te zijn, volkomen gelijk. Zie over deze discussie uitvoerig in mijn *Het nulde hoofdstuk van de Antiliaanse literatuur,* Charuba, 1988.

Mosa Lampe plaatste haar gedicht in het enige toenmalige publicatie-orgaan: *De Curaçaosche Courant.*Een dergelijke traditie van het plaatsen van een occasioneel gedicht in de krant is gebleven tot in onze tijd, en vaak met dezelfde slechte kwaliteit, helaas!

Aruba telde aan het begin van de negentiende eeuw maar heel weinig inwoners. Mozes Maduro was in 1754 de eerste blanke kolonist op een eiland, dat alleen Indianen kende. Vanaf ongeveer 1780 vestigden de eerste blanke kolonisten zich op het eiland, via Curaçao en Bonaire. Voor die tijd was dat verboden, omdat men het eiland zag als een open ranch voor de paardenfokkerij.

Commandeur S.B. van den Broek gaf voor 1804 de oudst bekende bevolkingsci fers: in totaal woonden er toen 1155 mensen. In 1806 waren dat er al 1546: 1352 vrijen en slaven. Van den Broek telde 256 gezinshoofden, waarvan 60 blank, 141 zuiver Indiaans en de rest gemengd.

Pas in 1822/1831 gaf Klaas van Eekhout in een schooltje enkele tientallen leerlingen het eerste (godsdienst) onderwijs. Dominee N. Kuiperi was van 1858/1871 de eerste protestantse predikant. Dominee G.B. Bosch die vanuit Curaçao het eiland Aruba zeven keer uitgebreid bezocht om te preken en te dopen, schreef in zijn *Reizen in West-Indie:*

"De tyd wordt er, op een enkele uitzondering na, niet met lezen doorgebragt, ook omdat men een spreuk uit de oudheid verkeerdelyk uitgelegt, en van voorouders gehoord heeft: "Dat men van lezen gek kan worden."

De protestantse gemeente telde in 1823 in totaal 411 leden, waaronder 108 blanken. Dominee J.W. Eldermans schreef in het *Gedenkboek Nederland-Curaçao 1634 - 1934,* onder meer: "Meer dan twee derden van deze menschen waren allen dooplid, de meesten waren analfabeten, en Eekhout klaagt erover, dat ze hun gezang opzoeken in hun Bijbel, dien ze ondersteboven voor zich hebben, als ze al in de kerk komen, want de meesten verstaan geen Hollandsch."

Ook B. de Gaay Fortman schrijft iets dergelijks in de *West-Indische Gids* van 1927 over de koloniale tijd:

"...meer dan 2/3 gedeelte van het bovengenoemde getal vergenoegt zich alleen van door den H. Doop tot de Hervormde gemeente te behoren, kan niet lezen noch schrijven, verstaat de Nederduitsche taal niet en vraagt nooit naar hetgeen in hunne kerk geleerd wordt."

In zo'n sfeer gedijt geen literatuur. Ik heb de *Curaçaosche Courant* nauwkeurig onderzocht van 1812 - 1865, maar ik vond in die jaren geen Arubaanse auteurs. In 1855 gaf Pater Serafin onderwijs in het Spaans,"...een taal die voor de bevolking van Aruba doelmatiger is dan de Hollandse, wijl zij veel meer connecties met Spanjaarden hebben dan met Hollanders.." In 1857 kwamen de eerste Zusters Franciscanessen van Roosendaal om onderwijs in het Nederlands te geven.

In 1890 verscheen een eerste krant in het Nederlands, Spaans en Papiamento, onder de Spaanse titel *El Semenario*-.Maar dit weekblad hield het maar korte tijd vol, net als heel wat andere bladen en blaadjes (lees er Hartogs *Journalistiek leven* maar op na). Met de huidige kennis van zaken moeten we zeggen, dat Aruba in de negentiende eeuw nog geen enekele vorm van literatuur bezat.

Tijdens de manumissie van 1863 telde Aruba 480 slaven op een totale bevolking van 3258. Noch deze emancipatie, noch het nieuwe regeringsreglement van 1865 - een gebeurtenis, die toch grote invloed uitoefende op de literatuur van Curaçao en Suriname, omdat daarin de preventieve censuur werd afgeschaft - bracht enige verandering in de Arubaanse literauur. Die was er niet en kwam er voorlopig ook nog niet!

De Arubaanse ontwikkeling was erg laat, als we die vergelijken met de Surinaamse en die van Sint-Eustatius aan het einde van de achttiende, en die van Curaçao aan het begin van de negentiende eeuw, om nog niet te spreken van de rest van het Caraïbische gebied. Professor K. Martin, geoloog te Leiden, bezocht Aruba in 1885 en schreef dat

"...het Papiament van Aruba veel meer Indiaanse woorden bevat dan op Curaçao en derhalve aan de bevolking van het eiland een eigen typisch stempel geeft. Een vooraanstaand ingezetene, die ons als gids diende en gebroken Hollandsch sprak, was toch niet in staat alle hem gestelde vragen goed te beantwoorden. Op een avondje waartoe de gezaghebber ons later uitnodigde, was het mij met vele dames en heren niet mogelijk een behoorlijk gesprek te voeren..." (Hij kende natuurlijk ook geen Papiamento).

Pas in 1905 krijgt Aruba zijn eerste eigen bibliotheek, via het in 1903 opgerichte Algemeen Nederlandsch Verbond. Er worden vijfhonderd boeken cadeau gedaan uit Rotterdam. Dit A.N.V. leidt kennelijk een kwijnend bestaan, tot het in 1932 even nieuw leven wordt ingeblazen ter gelegenheid van een bezoek van de *Dietsche Spelers,* die voor het eerst werkelijk toneel op Aruba brachten. In de Tweede Wereldoorlog worden er nog eens zeshonderd boeken geschonken aan de vereniging.

De eerste drukkerij was die van L.J.M. Henriquez in 1894. Hier liet J.J. Beaujon zijn *Arubaanse Courant* drukken in het Nederlands, Papiamento en Spaans. In 1916 verscheen het *Nieuwe Testament* in het Arubaanse Papiamento, verzorgd door Ds. G.J. Eybers en Mw. E.M. Croes. Maar dat is geen literatuur!

En dan is daar toch F. Beaujon (1880-1920), wiens literair werk van rond 1900 we toevallig in handen kregen, toen we samen met C.C.A.-voorzitter Jan Beaujon de bloemlezing *Cosecha Arubiano* (1983) voorbereidden. Jan Beaujon kwam toen met een paar oude schriften aandragen, waarin zijn vader poëzie schreef. Enkele van die gedichten hebben we toen opgenomen in de "Arubaanse oogst". Hij schreef een "Atardi" in het Papiamento (1907); daarnaast schreef hij ook in het Engels. Hij vertaalde in 1918 bovendien G.G. Byron: *The prisoner of Chillon* (1816) in het Papiamento. De kwaliteit van deze kladvertaling is weliswaar niet zo hoog, maar we weten nu in elk geval, dat er hier Engels gelezen en in het Papiamento geschreven werd met literaire bedoelingen. Maar dit soort werk werd niet gepubliceerd; zou er niet veel meer geweest moeten zijn op deze manier?

De journalist Emilio Lopez Henriquez (1884 - 1967) werd weliswaar op Curaçao geboren, maar bracht een groot deel van zijn leven op Aruba door. Volgens zijn zoon Bob Lopez Henriquez schreef hij honderden gedichten, waarvan hij er slechts enkele publiceerde in de verschillende kranten waarvoor hij werkte. Zijn zoon gaf in 1977 een *Recordatorio* uit, met daarin achttien gedichten, waarvan er zeventien in het Spaans en alleen het eerste in het Papiamento:"Mainta" van 1907. Elf van de achttien gedichten waren sonnetten(

In de "Biblioteca Nacional Aruba" bevindt zich de zogenaamde Collectie "Ito Tromp", die een ware bron is voor ongepubliceerde Arubaanse litera-

tuur. Ze bewijst, dat er op Aruba veel meer literatuur is dan er publicaties zijn; zo wreekt zich het ontbreken van een eigen uitgeverij.

We kunnen stellen, dat er ook in het eerste kwart van de twintigste eeuw nog geen literatuur gepubliceerd werd. De eerste uitgaven, en dan nog zeker niet literair in engere zin, zijn van de jaren dertig.

ARUBAANSE LITERATUUR NA 1929

In 1929 begon de Lago zijn olieproduktie, daarmee een nieuw tijdperk in de economische geschiedenis inluidend, na de armoede van de negentiende eeuw. Nog in 1926 stierven er jaarlijks mensen door gebrek aan plantaardig voedsel en goed drinkwater. Het overschot van de Lagokeukens werd uitgedeeld in Savaneta en Santa Cruz. Binnen een generatie nam het bevolkingscijfer van Aruba spectaculair toe: in 1929 woonden er 12.224, in 1950 al 56.206 mensen, wat een meer dan verviervoudiging betekende! Ook de diversiteit van de bevolking nam toe; er kwamen arbeiders uit Venezuela, Brits West Indië, Suriname, Nederland en de Verenigde Staten om slechts enkele landen te noemen. Zo kent Aruba meer dan veertig nationaliteiten in zijn bevolking. Het rustige karakter van het eiland maakte plaats voor een multi-linguale, multiculturele smeltkroes.

Al in juni 1929 zorgde deze verandering voor een eerste uitgave: *The Pan Aruban*, een weekblad voor Lago-werknemers dat bleef bestaan tot 1963 toe.

"*The Pan-Aruban* is by and for Employees of the Pan American Petroleum Corporacion, and affiliated companies. It proposes to present the issues, not debate them; to publish news, not create it; and make Aruba more enjoyable," schreef de redacteur.

Het eigen standpunt zoals verwoord door vroegere incidentele auteurs, kreeg zijn counterpart in de visie van buiten. Zo verschenen in *The Pan-Aruban* van tijd tot tijd korte verhalen en gedichten, waarin Aruba werd gezien "through western eyes".

In 1932 publiceerde het weekblad een *Historyo Aruba*, de eerste "geschiedenis" van het eiland. Het boekje was bedoeld als introductie voor Lago-employees: het vertelde iets over de geschiedenis, de goudvondsten, fosfaat, aloë, klimaat, geologie, transportmogelijkheden en - het belangrijkste - olie. Op dezelfde leest geschoeid was het boekje van Rev. W.R. Rings: *The Aruban Annals* van 1943. Ook daarin kwamen aan het begin en aan het einde een paar gedichten voor.

De snelle veranderingen waren voor H.E. Lampe aanleiding om zijn *Aruba voorheen en thans* te schrijven en te publiceren in 1933. Hij had in tien jaar tijds de bevolking zich zien verdubbelen en hij was een groot bewonderaar van alle veranderingen die daarmee gepaard gingen. Het eens zo stille eiland hoort er nu echt bij, met een eigen ontwikkeling tot rijkdom. Als we Lampes werk vergelijken met dat van de Curaçaoenaar John de Pool, wiens *Del Curacao que se va* (1935) ook het veranderde eiland beschreef, zien we, dat de laatste evenwel een romanticus was, die het voorbijgaan van het traditionele verleden betreurde.

Johan Hartog meldt in zijn studie *Aruba zoals het was zoals het werd* (1953:
"De gebroeders H.E. Lampe en vooral J.K. Zeppenfeldt Lampe publiceren in de dagbladen van tijd tot tijd gedichten, die evenwel nog nimmer gebundeld werden."

H.E. Lampes proza is zuiver van stijl, maar zijn gelegenheidsgedichten zijn traditioneel en conventioneel, net als die van zijn broer. J.K.Z. Lampe: *Gedichten* posthuum uitgegeven door zijn broer W.F.M. in 1956, handelen over het familieleven (vader, moeder, broer en vrouw), over de dood en aardse vergankelijkheid, over de voorbijglijdende tijd en het oud worden. Verder vinden we enkele gedichten ter gelegenheid van Kerstmis, Pasen, Nieuwjaar en soortgelijke hoogtijdagen.

Het blijkt dat hij een trouw en gelovig lid was van de protestantse kerk en een groot vereerder van de Nederlandse vorstin. Zo vinden we hier geen literatuur, maar verdienstelijke rijmelarij.

Naast de Amerikaans-Engelse en de Arubaans-Nederlandse schrijfprodukten zien we in de dertiger jaren een Spaans-Latijns georiënteerde literatuur onstaan, die zijn middelpunt vond in de 1937 opgerichte **Sociedad Bolivariana.** Oprichter W.H. Jolly stond een sociale organisatie voor ogen die culturele avonden zou verzorgen om daarmee de Spaanse cultuur te bevorderen en de kennis omtrent de Bevrijder Simon Bolivar zou vergroten.

De belangrijkste vertegenwoordiger in poeticis van de **Sociedad Bolivariana** was (en is) de in Santo Domingo geboren José Ramón Vicioso, die acht publicaties op zijn naam heeft, die verschenen tussen 1938 en 1972. Ook nu nog is hij actief als schrijver en als voordrachtskunstenaar van zijn eigen poëzie.

De **Sociedad Bolivariana** is belangrijk voor de propaganda inzake de Spaanstalige cultuur op Aruba, zowel in de jaren dertig als later. Je zou kunnen zeggen dat ze via haar voordrachtsavonden zorgde voor een publicatiemogelijkheid voor dichters die het publiek in elk geval nieuw werk konden laten horen.

Al deze drie eerste impulsen op de literatuur van de jaren dertig en veertig kwamen van buiten. Een meer eigen ontwikkeling zien we via sommige kranten ontstaan, zoals **El Despertador** (1934), **El Observador** (1939), **El Regulador** (1936 en **Aruba Post** (1938, in het Engels, Papiamento, Nederlands en Spaans. We moeten voortdurend in de gaten houden dat de Arubaanse (literaire) teksten altijd poly-linguaal waren. Verschillende clubs publiceerden hun nieuws via kleine blaadjes. Veel van het hiergenoemde bestond slechts korte tijd en literatuur in eigenlijke zin moeten we er niet in zoeken.

TWEEDE WERELDOORLOG

De speech van Koningun Wilhelmina op 8 december 1982 gaf ook het culturele leven op Aruba nieuwe impulsen. Relatief was het eiland gedurende de tijd van oorlogshandelingen welvarend en meer zelfstandig geworden. Dat had tot gevolg dat direct na de oorlog verschillende culturele groepen ontstonden. In 1946 al werd de Arubaanse Kunstkring opgericht, die binnen tien jaar tijds zo'n driehonderd leden telde, waarbij het doel was om Aruba te laten kennis maken met internationale cultuur. Ik maak hierbij een lijst:

1946 Muziekschool; 1947 De Wit Boekhandel, de eerste op het eiland; 1949 Openbare Leeszaal en Bibliotheek; 1950 Filmliga met ongeveer 200 leden; 1950 Klein Symphonie Orkest; 1950 Arubaanse Persvereniging; 1951 Debatteerclub De Kern en Succes; 1951 Arubaans Kamerkoor; 1952 Arubaanse Dans en Balletschool.

In 1949 werd de Stichting Cultureel Centrum Aruba (C.C.A.) opgericht - dat was het Arubaanse deel dat nauw samenwerkte met Sticusa in Amsterdam, de Nederldse Stichting voor Culturele Samenwerking en de koloniën. Het C.C.A. publiceerde in 1954 - 1957 een maandblad **Cultura**, dat veel aandacht besteedde aan de culturele activiteiten. Het was helemaal in het Nederlands geschreven en volledig gericht op een Nederlands(talig) publiek.

Het is opvallend hoe in deze tijd het culturele leven kennelijk plaatsvond langs lijnen van "nationaliteit". De joden hadden hun eigen Aruba Country Club, de Surinamers hun J.P.F., het Engelstalige deel van de bevolking Falcon en S.N.C.C., of the British West Indian Association, de Nederlanders o.a. het A.N.V. en het C.C.A. Maar dat is ook vandaag de dag nog het geval. Het is mogelijk om drie keer een voorstelling in Cas di Cultura bij te wonen met drie keer een geheel ander publiek, afhankelijk van wat er gebracht wordt. Ondanks de waarschuwende woorden van Hartog in zijn "Aruba" om"...niet alleen passief de westerse cultuur te ondergaan, doch actief uit eigen krachten te bouwen aan een cultuur, die karakteristiek is...", moeten we concluderen dat de culturele segregatie ook na meer dan drie decennia nog sterk is.

Een tweede opvallend punt is hoe al deze groepen eigenlijk gevormd worden onder invloed van de blik naar buiten toe - het land van herkomst blijft het land van organisatie en oriëntatie.

Tegen al deze invloeden van buiten zien we van binnenuit tegenkrachten ontstaan. Dat is dan allereerst het dagblad **De Arubaanse Courant**, dat aanvankelijk nog in het Nederlands verscheen, maar later helemaal in het Papiamento. Maar er werd weinig cultureel nieuws in opgenomen.

Erg belangrijk werd de terugkeer van de eerste onderwijzers die in Nederland hun diploma behaald hadden en in het begin van de jaren vijftig repatrieerden. Zij ontwikkelden in samenwerking met de Nederlandse frères en soeurs een eigen Arubaans theater in het Papiamento, om op die manier het cu'tureel bewustzijn van de bevolking te stimuleren. De "Grupo Artistico di Santa Cruz" en het "Centro Apostolico Arubano" waren twee van deze groepen. Wel moet gezegd worden dat ze meestal licht moraliserend werk brachten om fondsen te verwerven voor sociaal-educatieve doeleinden. Later zullen door de Sticusa Nederlandse regisseurs gestuurd worden om het toneel in professionele zin verder te ontwikkelen. Het gevolg is dat Aruba een relatief rijke toneelgeschiedenis kent, wat echter nog niet inhoudt dat er ook een echt eigen toneel-literatuur is. Vaak werd buitenlands werk in vertaalde of geadapteerde vorm gespeeld.

Een van de belangrijkste schrijvers van deze generatie is Ernesto Rosenstand. Hij publiceerde korte verhalen over het Indiaanse verleden, lyrische poëzie over liefde en romantiek, en sociaal geïnspireerde toneelstukken over problematieken in de hedendaagse maatschappij.

Al werd in deze tijd nog niet veel literatuur geproduceerd, deze culturele bewegingen plaveiden de weg naar de publicaties van de jaren zestig, die dan plotseling tevoorschijn komen.

DE JAREN ZESTIG

De belangrijkste initiatiefnemer achter het derde en definitief laatste nummer van het tijdschrift **Simadán** (1961) was Nicolas Piña Lampe. Het nummer gaf in vier talen een overzicht van de poëzie in de Antillen, met elf Arubaanse bijdragen van de 25 in totaal. **Simadán** propageerde als tegenwicht tegen buitenlandse en internationale invloeden, de schoonheid van de eigen natuur en de eigenschappen van een eigen, nationale cultuur.

Nicolas Piña Lampe (1921-1967) schreef veel gedichten die evenwel niet gepubliceerd werden. Maar we treffen ze aan in de collectie van Ito Tromp, die ik al eerder noemde. Zo vond ik meer dan 75 gedichten in het Papiamento, Spaans en Nederlands - de meeste uit het begin van de jaren zestig. Piña Lampe was werkelijk multilinguaal. In 1963 bijvoorbeeld, schreef hij zes gedichten in het Papiamento, zes in het Spaans en drie in het Nederlands. Geen van deze gedichten is een vertaling van een ander; ze zijn alle origineel.

Aan het einde van de jaren

Wij wensen geheel
Aruba en onze klanten
in het bizonder

Prettige Kerstdagen
en
Gelukkig Nieuwjaar

Hartog's SCHOENEN
Oranjestad
San Nicolas

Ook in 1989 stevig ter been.
Dank zij onze schoenen.

NIEUWE UITGAVEN van de Stichting EDITORIAL CHARUBA — ARUBA i.o.

Denis Henriquez...."KAS PABOW"..............Publiekprijs.....AR. FLS. 9,95
Dennis Henriquez.."E SOÑO DI ALICIA"......Publiekprijs.....AR. FLS. 14,50
Pancho Geerman.."FLOR DI SANGER"......Publiekprijs.....AR. FLS. 7,75

Eveneens recentelijk verschenen

Wim Rutgers..............."BON DIA: Met Wie Schrijf Ik? Over Caraibische Jeugdliteratuur"
Text over 2 kolommen, 271 Pag.
ARUBA 1988.................Publiekprijs.....AR. FLS. 27,50

Wim Rutgers..............."HET NULDE HOOFDSTUK van de Antilliaanse Literatuur"
Text over 2 kolommen/gedeeeltelijk, 400 Pag.
ARUBA 1988.................Publiekprijs.....AR. FLS. 34,50

Lolita Euson..........."SWEET PRAISES"
Engelstalig
ARUBA..........................Publiekprijs.....AR. FLS. 12,85
Ing. G.Engelbrecht......"NOS AMBINTE II".....Publiekprijs...AR. FLS. 12.75

DISTRIBUTIE:

Prof. Schoordijk ...."ZAAKWAARNEMING, ENZ."
Rede uitgesproken bij de opening van de Universiteit van Aruba
ARUBA.......................Publiekprijs...AR. FLS. 18,75

Pancho Geerman........"VISIT ARUBA'S SUNRISE SIDE; A VISITOR'S GUIDE"
ARUBA.......................Publiekprijs...AR. FLS. 5,25

R. Piternella/J. Pereira: "UN FUNDESHI FUERTE PA BO YUI"
Publiekprijs.....AR. FLS. 3,00

Bon Pascu
Bon Aña

EDITORIAL CHARUBA
Gonzalitostraat 3,
P.O. Box 1002, Oranjestad, ARUBA -
Tel.: 34317

vijftig werden veel arbeiders bij de Lago ontslagen wegens de automatisering van de raffinaderij. Het gevolg was dat Aruba zich om werkgelegenheid te scheppen, op het toerisme ging toeleggen. Veel arbeiders keerden terug naar hun eilanden van herkomst. De economisch/politiek/culturele bewustwording werd in deze tijd verstrekt. Het lijkt alsof Aruba meer aan eigen mogelijkheden begon te denken nu de multinationaal Lago minder belangrijk werd.

In de jaren zestig werd er het een en ander aan Spaanse, Nederlandse en ook Engelse literatuur geschreven en gepubliceerd, terwijl Papiamentstalige literatuur steeds belangrijker werd. **De Arubaanse Courant** bijvoorbeeld behield zijn oude (Nederlandse) naam, maar verscheen in de jaren zestig helemaal in het Papiamento (tot 31 juli 1967).

El Observador die voor het eerst in 1935 verscheen, werd opnieuw uitgegeven van 1961 - 1965, in het begin alleen in het Papiamento, na 1964 was er ook een Engelstalige pagina "for the English reader". **El Observador** was algemeen van inhoud, maar soms besteedde het enige aandacht aan cultureel nieuws van eigen bodem of van buiten. De eigene bestond dan uit aandacht voor musici als Rufo Wever en Padu Lampe, voor ballet, toneel (**Mascaruba** werd in 1962 opgericht) en voor Papiamento als cultuurtaal. Van tijd tot tijd lezen we enkele gedichten van Federico Oduber, die ook heel wat zeer kritische essays plaatste, evenals Harold Arends; José Ramón Vicioso was ook heel actief. Iedere week was er een feuilleton, onder andere van de Curacaose auteur Tuyuchi: **E huez criminal.**

Op die manier speelde het weekblad een bescheiden rol in het culturele leven.

De eerste middelbare school begon op Aruba eigenlijk in 1949 met de eerste drie klassen, maar pas in 1959 werd het Colegio Arubano officieel met een volledige cursus geopend. Vanaf de jaren zestig trokken vele studenten naar Nederlandse, Amerikaanse en regionale universiteiten.

Arubaanse en Antilliaanse studenten in Nederland stichtten in 1968 een belangrijk cultureel blad -**Watapana.** Onder de redacteuren vinden we de initiatiefnemer Henry Habibe, en Ramón Todd Dandaré en Pedro Velasquez. De redactie nam poëzie, proza, maar vooral essays over Antilliaanse literatuur op. Vooral de beschouwingen van Henry Habibe zelf zijn daarbij de moeite van het lezen waard. Je zou hem kunnen beschouwen als de eerste Arubaanse criticus van formaat.

Een jaar later verscheen op Aruba een klein maandblaadje dat erg kritisch linkssocialistisch was, namelijk **Feneta.** Het verscheen van 1969 - 1971 onder de leiding van Ramón Todd Dandaré. Het protesteerde fel tegen de Nederlands geöriënteerde C.C.A., maar het belangrijkste doel was, een kritisch links politiek blad te zijn. Het bevatte niet veel cultureel nieuws, maar het was in het algemeen belangrijk als wegbereider voor een kritische bewustmaking.

Op deze manier waren de jaren zestig gekenmerkt door een kritische houding, die zich bewust was van de internationale ontwikkelingen die men vanuit een eigen visie bestudeerde, becommentarieerde. Daarmee past de Arubaanse ontwikkeling van Curacao met zijn **Kambio,** en die van Suriname met **Tongoni, Soela, Mamjo en Moetete,** al moet gezegd worden dat de Surinaamse bladen meer literair, de Arubaans-Antilliaanse meer politiek geöriënteerd waren.

DE JAREN ZEVENTIG

Na de kritische jaren zestig vertonen de jaren zeventig een terugval naar de "heimat literatuur". De Arubaanse politieke partij M.E.P. werd in 1971 gesticht met zijn afscheidingsideologie, wat een Arubaans nationalisme en zelfs chauvinisme tot gevolg had. We zien in deze jaren een duidelijk verschil ontstaan tussen die auteurs die in het buitenland gestudeerd hebben en degenen die op hun eiland bleven. De laatsten schrijven over Aruba's natuurlijke pracht als daar zijn de Hooiberg, de Natural Bridge, de zee, de watapana en de zonsondergangen. Het multi-linguale wordt vervangen door het mono-linguale Papiamento; daarover hoeft niet meer gediscussieerd te worden, omdat het vanzelfsprekend is.

Eenvoudige tijdschriften als **Chuchubi** (1974 - 1976), **Brindis** (1974 - 1976), geven uiting aan deze gevoelens en ontwikkelingen. De nationalistische Julio Maduro die "Arubianismo" proclameert tegen alle vreemde invloeden en de separatistische Jossy Mansur die met zijn dagblad **Diario** "netamente Arubano" is en de Status Aparte bepleit.

De thema's van een tijdschrift als **Brindis** zijn opnieuw het eiland, de lokale muziek, medisch nieuws, politieke beschouwingen die angstvallig neutraal worden gehouden, een beetje poëzie en korte verhalen over Arubaanse, eigen onderwerpen. We komen Digna Laclé, Nena Vrolijk, Jossy Mansur, Julio Maduro van Aruba, en J.C. Provence, Carlos A. Nicolaas en Cecilia Everts van Bonaire tegen. De grootste aandacht ging uit naar het eigen eiland, het (veronderstelde) Indiaanse verleden zijn erfenis voor het hedendaagse leven.

Na **Brindis** zien we nog **Taray** (1977-1981, **Amistad** (1978-1983) en **Boulevard** (1978-1983). Samen tonen ze, het zich ontwikkeld bewustzijn van een eigen politieke bestemming, los van Curaçao. Maar cultureel gezien begrensd en chauvinistisch onkritisch - de naam van het laatsgenoemde blad is helaas een voorteken.

In schrille tegenstelling tot deze ontwikkeling zien we kritische poëzie van Arubaanse studenten in nederland in **Kontakto Antiyano** (1968-1979), zoals bijvoorbeeld Frank Booi en Cyril Berkel.

In Aruba zelf verscheen het zeer kritische orgaan van de onderwijsbond SIMAR: **Skol y Komunidat,** dat allereerst de kritische traditie van de jaren zestig voortzet en daarbij ook enig cultureel nieuws opneemt.

DE JAREN TACHTIG

Vergeleken met de vorige periodes ontwikkelde de literatuur zich in de jaren zeventig en tachtig, maar toch is er nog niet veel.

In 1982 begon op initiatief van Alice van Romondt, directrice van de bibliotheek, en de Nedelandse jeugdboekenauteur Miep Diekmann, een jeugdliteratuur zich te ontwikkelen. Zij namen de draad weer op, die Ernesto Rosenstand een generatie eerder was begonnen te spinnen. In enkele jaren tijds publiceerde de eerste echte Arubaanse uitgeverij (Charuba), in samenwerking met het Nederlandse Leopold een viertal jeugdboeken, enkele essaybundels en een aantal vertalingen van kinderboeken in het Papiamento. Nu Leopold zich heeft teruggetrokken gaat Charuba alleen door en heeft dit jaar al weer een aantal publicaties in drie talen, vooral op poëziegebied, tot stand gebracht.

Intussen kwamen er heel wat Arubaanse studenten uit het buitenland terug, maar deze "home-coming" had geen literaire opleving tot gevolg.

Ramón Todd Dandaré is hoofd van het talenbureau IDILA; Frank Booi is minister; Mario Dijkhoff werkt op het talenbureau; Tico Croes is hoofd van de Dienst Buitenlandse Betrekkingen. Ieder van hen schreef poëzie gedurende de studententijd in het buitenland en niemand van hen publiceerde in de afgelopen jaren. Hun werk houdt hen kennelijk weg van de poëzie; hun thuis zijn betekent kennelijk een verdwalen uit het land van de literatuur.

Heel wat andere dichters gingen naar het buitenland in de diaspora, sommigen onder hen al wat ouder als Nydia Ecury en Federico Oduber, maar daarnaast jongere auteurs als Clyde-Lo-A-Njoe, de schilder die Aruba al op jonge leeftijd verliet en al in Nederland woont. Hij schreef in dit land de belangrijke bundel: **Dansen/Baliamentu** (1983).

Lasana Sekou (Harold Lake) werd weliswaar op Aruba geboren, maar hij groeide in Sint Maarten op. Hij schreef gedurende zijn studententijd in New York vijf bundels Engelstalige poëzie die heel belangrijk zijn qua vorm en thematiek. Maar hij is niet langer als Arubaan te beschouwen omdat hijzelf ook niet zo voelt. Zie bijvoorbeeld zijn laatste bundel **Born here,** waarmee Sint-Maarten bedoeld wordt.

Denis Henriquez woont al meer dan tien jaar in Nederland, maar schrijft nog steeds over de Arubaanse realitie en het Arubaanse leven in zijn toneelwerk, poëzie en prozastukken.

En dan hebben we nog een klein boekje van Ken Mangroelal, die met zijn familie die uit Suriname afkomstig is, Aruba verliet en in Nederland ging wonen, waardoor hij zich vreemdeling in twee landen begon te voelen. In zijn **Distance Call; brief aan een Surinaams-Antilliaanse moeder** (1978) schreef hij onder andere:

"In feite zijn wij aardbewoners zonder aarde. Ik zal nooit aanspraak maken op mijn geboortegrond (hoewel mijn navelstreng er begraven ligt) en het is nog steeds de vraag op het nieuwe land mij ooit bestaansgrond zal bieden.
Aldus worden wij de wereld ingejaagd. Altijd Ergens, maar nooit Thuis...

Het wordt tijd dat we ontdekken wie we zijn en dat we recht hebben op een plaats, een oord in deze wereld.

We moeten de waarheid veroveren langs innerlijke weg, van binnenuit de buitenwereld veroveren. Geweld is een uiterlijk proces. Wij zullen de traditie van het kolonialisme - verovering van de wereld door middel van geweld -niet voortzetten. Wij gaan ons, van binnen uit, hier funderen."

Zekerheid in de literatuur vinden deze auteurs evenwel nog nauwelijks, al was het alleen maar om hun geringe aantal publicaties.

CONCLUSIE

In de auteurspositie is de overheersende invloed van de migratie zichtbaar: emigratie en immigratie, in en uit Aruba. Zo speelden buitenlanders een belangrijke rol in de Arubaanse literatuur, zelfs in die in het Papiamento. In de bloemlezing **Cosecha Arubiano** (1983) komen we 34 auteurs tegen, waarvan acht uit het buitenland afkomstig (dus ongeveer 25%), vier "definitief" geëmigreerden (12½%) en de rest "eigen" die hier geboren werd en er bleef.

Het leespubliek wordt slechts voor een klein deel buiten Aruba gevonden evenwel, en dan nog speciaal voor het Nederlandstalige werk, vooral bij de jeugdliteratuur. Wel moet ik hierbij opmerken dat Arubaanse auteurs nooit zo als Curacaose of Surinaamse in Nederland bekend zijn geworden. Buitenlandse vertalingen of prijzen liggen vooralsnog buiten de literaire horizon. De Arubaanse literatuur is nog een "minor" literatuur, die overwegend voor een eigen lokaal en beperkt gebied geproduceerd wordt.

Publicatie-mogelijkheden werden zowel buiten als op Aruba gezocht. Van tijd tot tijd traden boekhandelaren en drukkerijen wel als uitgever op: VAD, De Wit, Van Dorp. Maar de meeste uitgaven vonden en vinden in eigen beheer plaats, wat een kwalitatief magertjes en duur resultaat tot gevolg heeft. Dat heeft weer tot gevolg dat het leespubliek op zijn beurt weinig interesse vertoont. Een vicieuze cirkel, die door Charuba doorbroken zal moeten worden, wil ze ook niet dezelfde weg gaan als haar incidentele voorgangers.

De thematiek is een zich richten op de Arubaanse natuur en maatschappij in verleden en heden, een kritische evaluatie van het koloniale verleden, een zich bezinnen op de positie van het kleine eiland in de grote wereld. Jongere auteurs richten zich allereerst op het eigen innerlijk en spreken een persoonlijk gevoelen uit. De kritische Federico Oduber drukte dat eigene en vreemde - binnen en buiten - eiland en persoonlijkheid heel pregnant als volgt uit: "mi isla/ta un sentimento profundo."